

فرهنگ و ادب

دکتر همایون همتی

سلسله آثار

سرشناسه: همتی، همایون، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور: دین و فرهنگ / همایون همتی.
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر،
پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۰۸ ص. ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
ISBN: 978-600-03-3290-7

زبان: فارسی
صنعت: دین و فرهنگ

موضوع: Religion and culture

موضوع: دین و فرهنگ -- ایران

موضوع: Religion and culture

موضوع: دین و فرهنگ -- ایران

فرهنگ و هنر اسلامی

رده‌بندی نشر: ۶۵

رده‌بندی دیویی: ۷/۱

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۶۱۶۸۳۴۹

باسم
پاکستان
نقشه
این کتاب
نشر
نشر
نشر

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)
دفتر پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی

دین و فرهنگ

همایون همی

طراح جلد: حسن منظوری

چاپ و صحافی: واژه پرداز اندیشه

چاپ اول: ۱۳۹۹

تیراژ: ۱۲۵۰ نسخه

سایک: ۳۳۹۰ ۶۰۰۰-۹۷۸

www.sooremehr.ir

نشانی انتشارات: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت،
پلاک ۲۳، تلفن: ۰۲۱۹۴۲۶۱۹۴۲، دورنگ: ۶۶۴۶۹۹۵۱
فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان...، نرسیده به خیابان
حافظ، جنب حوزه هنری، پلاک ۵، تان...، ۸۸۹۴۹۷۹۱
فروشگاه انقلاب: تهران، خیابان انقلاب، میدان انقلاب،
جنب سینما بهمن، پلاک ۱۰۲۳، تلفن: ۰۲۱۹۴۲۶۱۹۴۲
فروشگاه اصفهان: اصفهان، میدان انقلاب، ساختمان...
کدپستی: ۸۱۳۳۶۱۴۵۱۱، تلفن: ۰۳۱-۳۳۲۴۷۷۳۵-۶

Sooremehr.ir	Mehrak.ir
@Sooremehr	(پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳
۱۵۸۱۵-۱۱۴۴	۳۰۰۰۵۳۱۹

نقل و چاپ نوشته ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

دانلود کتابخوان سوره مهر

با وارد کردن کد تخفیف hisamay در اولین خرید
خود از کتابخوان سوره مهر ۷۵٪ تخفیف بگیرید.

فهرست

۹	مقاله
۱۵	درآمدی بر زندگی و اندیشه قدیس آگوستین
۲۹	آرا و دیدگاه‌های آگوستین
۲۹	فلسفه و غایت آن
۳۱	مسئله یقین
۳۴	نفس
۳۶	شناخت
۳۸	خدا
۳۹	خلقت
۴۲	مفاهیم اخلاقی
۴۴	شهر خدا و فلسفه تاریخ
۴۷	تأثیر و نقش آگوستین

۴۹	اسلام و عقلانیت باورهای دینی
۶۹	تاریخچه و ساختار الهیات سیاسی و رهایی بخش
۶۹	الهیات چیست؟
۷۵	چیستی و تاریخچه الهیات سیاسی
۷۸	مهم ترین اصول اعتقادی الهیات رهایی بخش
۸۱	نمایندگان اصلی جریان الهیات سیاسی
۸۴	بهار رهایی بخش
۸۹	سلمانان و الهیات سیاسی
۹۲	منابع
۹۵	تحلیل تاریخچه ماه و آبی مدرنیته
۹۵	واژه مدرن
۹۵	دوره مدرن
۹۶	مدرن به عنوان بعد از قرون وسطا
۹۷	توصیف ویژگی های عمده مدرنیته
۱۰۱	عوامل درونزا و عوامل برونزا
۱۰۴	پارادوکس مدرنیته
۱۰۶	عوارض مدرنیته
۱۰۷	مدرنیته و جامعه معاصر
۱۰۷	پی نوشت
۱۰۹	سکولاریسم و نگرش های مرتبط با آن
۱۳۱	پاسخ به چند پرسش
۱۴۷	شور نیاپش و عرض احتیاج
۱۵۸	منابع

۱۵۹	عرفان دینی و عرفان سکولار
۱۸۵	فرقه‌های عصر جدید
۱۸۵	تعاریف جنبش عصر جدید
۱۸۷	تاریخچه جنبش‌های عصر جدید
۱۸۹	عقاید و باورهای مشترک فرقه‌های عصر جدید
۱۹۲	شیوه زندگی فرقه‌های عصر جدید
۱۹۲	عقاید و مفروضات پنهان
۱۹۵	زبان و بیان فرقه‌های عصر جدید
۱۹۸	پی‌نوشت
۲۰۳	قدیسه ترزا: عارفی در پی دیدار خداوند
۲۰۷	گفتاری در باب رابطه دین و فرهنگ
۲۴۱	ماهیت فلسفه در نگرش علامه طباطبائی
۲۵۳	مقایسه نگرش مطهری و شریعتی به کارکردهای دین
۲۸۷	پی‌نوشت
۲۹۱	نیهیلیسم چیست؟
۲۹۳	بحث واژگانی
۲۹۴	نیهیلیسم در فلسفه
۲۹۸	نیهیلیسم و اخلاق
۲۹۸	یست‌مدرنیسم و ورشکستگی معرفت
۲۹۹	لیوتار و کلان‌روایات‌ها
۲۹۹	نیهیلیسم و نتیجه
۳۰۳	پارادوکس نیهیلیسم
۳۰۵	منابع

مقدمه

دفتر حاضر حاوی سیزده مقاله از نوشته‌های نگارنده است که متناسب با نیازهای فرهنگی جامعه نگارش یافته است. بعضی از این نوشته‌ها در ابتدا در قالب گفتار و سخنرانی ارائه شده و بعد از نگارش روی کاغذ، بازنویسی و ویرایش شده است. محتوای این مقاله‌ها به طور عمده به چند حوزه مهم علوم انسانی مربوط می‌شود: به‌ویژه به حوزه‌های الهیات، فلسفه، عرفان، دین‌پژوهی و مطالعات فرهنگی.

با تأسف باید گفت در جامعه ما به رشته مطالعات فرهنگ، راسمیت فرهنگ توجه کافی نشده است و به‌رغم تعدد دستگاه‌ها و نهادهای فرهنگی، پژوهشگاه‌ها، سازمان‌ها و مراکز مرتبط، هنوز هم این رشته علمی بسیار تأثیرگذار در خیلی از دانشگاه‌های ما وجود ندارد و جایش خالی است؛ به‌ویژه در زمینه مدیریت فرهنگی، فرهنگ‌شناسی و مقولات وابسته کمبودهای جدی داریم. در جهان امروز، رشته فرهنگ جایگاه ویژه‌ای یافته است و جامعه‌شناسان، الهی‌دانان و فیلسوفان در کنار مردم‌شناسان و فرهنگ‌شناسان به تحقیق در مورد مباحث این رشته مشغول‌اند. سهم ما هنوز در این خصوص ناچیز و نحیف است و این از طنزهای روزگار است، زیرا هم دین اسلام به فرهنگ اهتمام ویژه‌ای می‌ورزد

و هم انقلاب ما در ماهیت و ساختار خود صبغه‌ای کاملاً فرهنگی داشته است و شایسته است از این پس تدارک مافات کرده و به جبران کاستی‌ها برخیزیم. امروز رشته الهیات فرهنگ در جهان تأسیس شده و به‌خصوص مطالعات تخصصی مربوط به رابطه دین و فرهنگ اهمیت ویژه‌ای یافته است. مقاله نخست این مجموعه حاصل یک سخنرانی است که امیدوارم در آینده با دیگر سخنرانی‌ها و درس‌هایی که در این زمینه داده‌ام یک‌جا منتشر شود.

«اسلام و عقلانیت باورهای دینی» مقاله‌ای بود که برای ارائه در واتیکان و دیدار با پاپ بندیکت شانزدهم نگاشته شد. بعد از سخنرانی جنرال برانگیز او در دانشگاه رگنسبورگ، آلمان، نگارنده، که در آن زمان سمت راینرزی فرهنگی ایران در آلمان را برعهده داشت به درخواست مسئولان به همراه هیئتی عازم آلمان بود که به دلیل بی‌نظمی و ضعف مدیریت آن برنامه محقق نشد. در این مقاله، به‌اختصار به پاره‌ای از نقدهای پاپ به دین اسلام و کلام اسلامی پاسخ داده شده است. علاوه بر این مقاله، چند مقاله و مصاحبه دیگر نیز از سوی نگارنده نگاشته شده که امید است روزی همه یک‌جا و در قالب کتابی در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.

مقاله «الهیات سیاسی و رهایی‌بخش» نیز حاصل تدریس نگارنده در دوره دکتری دانشگاه ادیان و مذاهب است که تاکنون به صورت مکتب‌های الهیاتی معاصر را برای دانشجویان دوره دکتری در دانشگاه‌های کشور تدریس کرده است و در خارج و داخل کشور نیز بارها درباره این موضوع مقاله و مصاحبه داشته است. رشد این نظام الهیاتی در امریکای لاتین و گسترش آن در دیگر کشورها توجه‌امی‌ها را به خود جلب کرده است. پاره‌ای شباهت‌ها با دیدگاه‌های بعضی متفکران اسلامی، همچون امام خمینی^(ره) یا دکتر علی شریعتی، سبب شد نگارنده به معرفی آکادمیک آن بپردازد؛ شاید برای روشن‌فکران و نوجویان و دانش‌آموختگان جدید سودمند واقع شود.

سکولاریسم تفکری است که متأسفانه هنوز هم تصویر درستی از آن در جامعه ما وجود ندارد و بیشتر دست‌مایه شعارسرایی‌ها و قرائت‌های خلق‌الساعه و تحکمی از

سوی موافقان و مخالفان آن شده است. این مقاله نیز حاصل ایراد سخnerانی در سمیناری دانشگاهی بوده و سعی شده مباحث ساده و قابل فهم باشد و بحث‌های پیچیده و کاملاً فنی مطرح نشود. نگارنده تاکنون توفیق یافته چند دوره این مبحث را برای دانشجویان دکتری دانشگاه‌های کشور در قالب واحد درسی تدریس کند. علاوه بر آن، مقاله‌ها و مصاحبه‌های متعددی به زبان انگلیسی و فارسی دارد که هنوز مجال نشر نیافته‌اند و بحث‌های پیرامون آن کاملاً تخصصی را در آنجا مطرح کرده است و این مقاله فقط روزنه و پنجره‌ای به آن مباحث است.

«شور نیایش و عرض ناز» مقاله‌ای است که به تشریح «فلسفه عبادت» می‌پردازد. نگاه حاکم بر این مقاله در «دانش جدید ادیان» مبتنی است و می‌کوشد جایگاه و اهمیت عبادت را در آموزه‌های ادیان، به خصوص دین اسلام، با رویکردی آمیخته به عرفان اسلامی توضیح دهد.

شادروان علامه سید محمدحسین طباطبائی^(ره)، صاحب تفسیر گران قدر المیزان، از حکیمان و عارفان نامدار روزگار ما بود که با آریای عمر گران مایه خویش به تربیت شاگردان بسیاری پرداخت و کتاب‌های ارزشمندی نگاشت. او فیلسوفی پیشرو، نواندیش و صاحب‌ابتکار بود. نگارنده که از سالیان دانشجوی و دانش‌آموزی با آثار آن بزرگ انسی بسزا داشته و بعضی از کتاب‌های او را به درس و تدریس خود فرا گرفته است، از دیرباز متوجه پاره‌ای دیدگاه‌های نو و ابتکارات حکمی و عرفانی ایشان شده بود و در این مقاله کوشیده بعضی از آرای خاص و مبتکرانه ایشان در زمینه عرف فلسفه، موضوع، مسائل و مبادی آن و نیز ربط و پیوند فلسفه با دیگر علوم را بررسی کند.

مقایسه نگرش مطهری و شریعتی در مورد کارکردهای دین حاصل شرکت در سمیناری بود که در دانشگاه تربیت مدرس تهران برگزار شد و به سال‌ها پیش برمی‌گردد. نگارنده در سخنرانی خود، که اکنون به صورت مقاله ارائه و بازنویسی می‌شود، کوشیده با پرهیز از هیجانات و احساس‌گرایی صرف و به دور از هرگونه گرایش سیاسی مخرب، با نگاهی صرفاً علمی و دین‌پژوهانه دیدگاه‌های این دو فرزانه مسلمان و اندیشمند بزرگوار

را در مورد کارکردهای دین تشریح و معرفی کند و به پرسش‌های دانشجویان نیز پاسخ بگوید. ما امروز نیاز اکید داریم تا با کنترل احساسات، و به دور از نفرین‌ها و آفرین‌ها، با رویکردی علمی و روحیه‌ای عالمانه و منصفانه به ارزیابی دیدگاه‌های متفکران خود بنشینیم و در عین معرفی، مزایای اندیشه آن‌ها را هوشمندانه بازنماییم. این کار لازم است در مورد همهٔ مصلحان، احیاگران، روشن‌فکران دینی و فرزندان این دیار صورت پذیرد؛ از سید جمال گرفته تا بازرگان، طالقانی، شریعتی، مطهری، امام خمینی و دیگران.

مقاله «نیهیلیسم» نیز مربوط به چند سال قبل است که فضای جامعه با شبهه‌پراکنی‌ها، تعارض‌ها، بی‌معنایی و پوچ‌گرایی‌هایی مواجه شده بود و دانشجویان و جوانان زیادی گرفتار پرسش‌های اندیشه‌سوز اعتقادی شده بودند و برخی نیز به نگارنده مراجعه می‌کردند. در این مقاله، رکمال فشردگی، به معرفی نیهیلیسم پرداخته شده و چند اشکال مهم در نقد و رد آن مطرح شده است. امید است در آینده توفیقی حاصل شود تا نگارنده بتواند نتیجهٔ مطالعاتش را در قالب مصاحبه‌ها، سخنرانی‌ها و مقاله‌های دیگری دربارهٔ نیچه و جریان «الهیات مرگ»^۱، که از جریان‌های الهیاتی تأثیرگذار و کاملاً مطرح امروز جهان است، منتشر کند.

مقالهٔ مربوط به مدرنیته نیز حاصل ایام اقامت در دیار غربت است. زمانی که نگارنده تازه در سیمت رایزنی فرهنگی برای مأموریت به آلمان رفته بود و در چند ماه نخست، قبل از عزیمت همسر و فرزندان و قبل از آماده شدن محل اقامت (رزیدانس)، مدتی در هتل ساکن بود و این مقاله را شب‌ها در خلوت تنهایی، که تفرقه مطالعه و تأمل بود، قلمی کرد. «مقایسهٔ عرفان دینی و عرفان سکولار» نیز حاصل شرکت در سمینار دانشگاه علوم پزشکی شیراز است که سال‌ها پیش از نگارنده برای ایراد سخنرانی در آنجا دعوت شده بود. در سمینار مذکور، جمع کثیری از مشتاقان و علاقه‌مندان، اعضای هیئت علمی، رئیس دانشگاه، روحانیان و دانشجویان عزیز شرکت داشته‌اند و بعد از سخنرانی جلسهٔ پرسش و پاسخ طولانی و مبسوطی برگزار شد. امروز که مطالعات نگارنده دربارهٔ این موضوع بسیار گسترش و تنوع یافته، سخنان و دیدگاه‌های دقیق‌تر و تازه‌تری دارد که

توفیق نشر آن را از خدای بزرگ طلب می‌کند. هرچند چارچوب اصلی دیدگاه نگارنده در باب عرفان و سکولاریسم همان است که در مقاله آمده است، با توجه به منابع جدیدی که امروز در اختیار دارد و تجاری که با تدریس و حضور در کنفرانس‌های بین‌المللی و مجامع علمی جهان پیدا کرده است، اطلاعاتش در باب این موضوع بسیار فزونی یافته و باید در این زمینه کتاب قطوری نوشت تا بتوان همه جوانب مطلب را بررسی کرد.

قدیس آگوستین بدون شک یکی از شخصیت‌های تاریخی ماندگار مسیحیت است که تأثیری ژرف و پایدار بر الهیات مسیحی و عرفان مسیحی برجا نهاده است. او را در کنار قدیس توماس آکویناس دو چهره اصلی نامدار مذهب کاتولیک می‌دانند. او زندگی شگفت‌انگیز و عبرت‌آموزی داشته است که خود در کتاب اعتراضات به زیبایی آن را بازگفته است. نگارنده در این مقاله کشیده تصویری کوتاه اما گویا از زندگی و برخی دیدگاه‌های او ترسیم کند. همچون در رد او و نظریه‌های الهیاتی او بارها تدریس کرده و یادداشت‌های زیادی دارد که نشر آن‌ها محتاج توفیق است.

در میان عارفان مسیحی، بی‌تردید، قدیس آگوستین جایگاه والا و ویژه‌ای دارد. سال‌ها پیش که نگارنده در اسپانیا بود، در چند جلسه برای جمع از دانشگاهیان و پژوهشگران درباره او و مقایسه افکارش با بعضی از عارفان مسلمان سخنرانی‌هایی داشت. نام او با راهبان فرقه عرفانی «کارملیت‌ها» گره خورده است. محققان عرفان‌پژوه او را صاحب مکتبی مستقل در عرفان می‌دانند. حالات شگفت‌انگیز از زن عارف مشرب در کتاب‌های تاریخ عرفان مسیحی نقل شده است. بعضی به مقاله او با بانوی عارف مسلمان، رابعه عدویه، پرداخته‌اند. شناخت او برای دانشجویان رشته الهیات و عرفان و الهیات ضرورتی انکارناپذیر است.

در روزگار ما، مکتب‌های عرفانی جدیدی پدید آمده و ردپای آن‌ها به دیار ما نیز کشیده شده و علاقه‌مندانی یافته است. شناخت این عرفان‌های نوپدید و آشنایی با تاریخچه، ساختار، آموزه‌ها و باورهای مؤسسان و مدافعان آن‌ها برای جامعه ما، که خود سنت عرفانی ریشه‌دار و کهن‌سالی دارد، امری اجتناب‌ناپذیر و بلکه ضرورتی فرهنگی و تحقیقاتی

است تا از این رهگذر بتوان به مقایسه‌های علمی این عرفان‌ها با عرفان اسلامی پرداخت. انکار نمی‌توان کرد که ورود و حضور این عرفان‌های جدید در جامعه ما با آسیب‌هایی همراه بوده است؛ به‌خصوص در میان نسل جوان و نوآموختگان و مبتدیان وادی عرفان به بعضی انحراف‌ها نیز منجر شده است و ما امروز به گونه‌ای آسیب‌شناسی فرهنگی در این خصوص نیاز داریم. شرط اصلی و نخست این کار آشنایی دقیق، علمی، مستند و مستدل با این عرفان‌هاست و کار هر نوآموز ابجدخوان مکتب‌گریز یا ازراه‌رسیده‌ای نیست. این گفته جامعه این سینا راست درآمده است که: «جلّ جناب الحق عن أن يكون شریعاً لكل وارد أو یطلع علیه أحد الا واحد بعد واحد»؛ یعنی خداوند همچون چشمه‌ای نیست که هر رهگذری در آنجا می‌زند و آب بنوشد. تنها یگانه‌های روزگارند که می‌توانند به اوج قلّه عرفان صعود کنند. راه دشوار است و حرامی در پیش. امید است این مقاله نیز بر آگاهی عموم جامعه، به‌ویژه جوانان عزیز و بیرومن این دیار، بیفزاید تا با بینش‌مندی و آگاهی، خود سره را از ناسره تشخیص دهند و ریفتن دام‌های تزویر و ریا نشوند.

در پایان این مقدمه، فریضه اخلاقی خود می‌دانم که از برخی دانشجویان، که در تهیه این دفتر انگیزه‌بخش بوده‌اند، بزرگ‌تر کنم. همچون همیشه از دستیاری و همکاری دو فرزندم، خانم فاطمه همتی و آقای حامد همتی، که خود شاعری ادیب و هنرشناس و اندیشور است برخوردار بوده‌ام. از هر دو بسیار سپاسگزارم و برایشان نیکبختی، بهروزی و نیک‌فرجامی آرزو می‌کنم. از لطف دوست اندیشور، آقای دکتر یامین‌پور، و همکارانشان نیز سپاسگزاری می‌کنم که به انتشار این مجموعه مساعدت رساندند. توفیق از خداست و زمام امور به دست او.

أَزِمَةُ الْأُمُورِ طَرَأَتْ
وَالْكَلُّ مُسْتَمِدَّةٌ مِنْ مَدَدِهِ

دکتر همایون همتی

تهران

اسفند ۱۳۹۶